Den Haag

groep 1/2

Kabouters wijzen de weg

wandeling met opdrachten

Handleiding

Inhoud

Voorwoord	2
Lesdoelen	2
Organisatie	2
Uitzetten van het kabouterpad	3
De wandeling	4
Tips voor buiten bezig zijn	4
Tot slot	4
Voorbeeldkabouter	5
Opdrachtenkaarten	7
Werkbladen	49
Tabel opdrachtenkaarten	71

Voorwoord

De kabouterwandeling is bestemd voor jonge kinderen (4 - 8 jarigen).
Met behulp van de materialen en ideeën uit deze leskist hopen wij u enthousiast te maken om met kinderen buiten op ontdekkingstocht te gaan. Immers, buiten is de beste plaats voor jonge kinderen, die vooral bezig zijn met hun zintuigen, om de omgeving te ervaren. Je kunt er van alles zien, horen, voelen, proeven en ruiken.
Ook al lijkt het soms moeilijk om in onze steden een uitnodigende, speelse (school)omgeving te vinden vol verborgen hoekjes, slingerpaadjes en plukweiden, toch moet dit geen beletsel zijn om niet naar buiten te gaan. Al lijkt de (school)omgeving niet zo stimulerend, er valt heus nog wel een hoop te beleven. Buiten is altijd wel aarde te vinden, die kinderen kunnen bekijken en onderzoeken op steentjes, diertjes, bladeren en takken. Verder zijn er vaak wel wat bomen en/of struiken in de buurt waar leuke opdrachten te bedenken zijn. Ook gras kan een bron van spelletjes en opdrachten zijn. Vergeet ook sommige planten en bloemen niet, die toch nog overal te voorschijn komen.

De kabouter als werkvorm

Wij hebben voor de kabouter als werkvorm gekozen omdat deze voor jonge kinderen een verbindende schakel tussen het kind zelf en de natuur kan vormen. Het is echter niet nodig dat de kinderen in kabouters geloven of leren geloven. Doen alsof vindt het kind leuk. Met hun tijdelijke vermomming als kabouter kunnen de kinderen de natuur intensiever beleven. Tenslotte valt er met kabouterogen en oren opeens veel meer te ontdekken.

Lesdoelen

De leerlingen ervaren om met hun eigen zintuigen in hun leef-omgeving ontdekkend bezig te zijn door middel van zien, horen, voelen, proeven en ruiken.

Organisatie

U zou als volgt te werk kunnen gaan. Op school een **inleidend kabouterverhaal** vertellen, zodat de sfeer er al in zit wanneer u met de klas naar buiten gaat. Met kinderen, begeleiders en beide leskisten gaat u vervolgens naar een van te voren uitgezochte plaats (park, school-omgeving, ed.) waar de kinderen **in groepjes verdeeld** worden en een **kabouterhesje met een muts** krijgen. **Elk groepje één kleur**, max. **zes groepjes**. In de verkleedtijd kunt de u de opdrachten uitzetten met behulp van de materialen uit de kist.

lesinhoud	wandeling in park of schoolomgeving
groeperingsvorm inleiding op school wandeling nabespreking op school	 klassengesprek (verhaal) wandeling in groepjes klassengesprek
materiaal Milieueducatie	De gebruikte materialen staan onder elke opdrachtenkaart in het handboek apart omschreven.
materiaal zelf verzorgen	De gebruikte materialen staan onder elke opdrachtenkaart in het handboek apart omschreven.

voorbereiding	* Selecteren opdrachtenkaarten ahv. seizoen en mogelijkheden van de plaats waar u de wandeling gaat uitzetten. * De voorbeeldkabouter, zo vaak als nodig is, kopiëren voor extra opdrachten. * Begeleiding regelen, voor elk groepje is een begeleider nodig. * Groepjes samenstellen (max 6, er zijn 6 kleuren kabouterhesjes en ook 6 kleine kabouters met kralen voor een groep). Uitzetten van het kabouterpad. * Inleidend kabouterverhaal zoeken.

tijdsduur	
inleiding op school	30 min.
wandeling	60 - 90 min.
nabespreking op school	30 min.

werkbladen	Kaboutermutsen van papier Versjes Kleurplaat 1 Kleurplaat 2 Kleurplaat 3 Puzzel Trekpop 1 Trekpop 2 Mobile 1 Mobile 2 Mobile 3

Uitzetten van het Kabouterpad

Wanneer de **directe schoolomgeving** zich voor de opdrachten leent kunt u de route daar uitzetten. Is dit niet het geval dan is het misschien mogelijk het dichtstbijzijnde **park** of **kindertuincomplex** te nemen. Op uw Milieu Service Punt kunt u altijd informatie krijgen omtrent een geschikte plaats (in de buurt van uw school).

In de kist zitten **84 opdrachtenkaarten** die u kunt gebruiken.
De kaarten hebben **drie kleuren**:
Oranje voor de **herfst**.
Groen voor **lente** en **zomer.**
Geel voor het **gehele jaar** en **speciale projecten** en/of **opdrachten.**

U kiest zelf het **aantal** kaarten, en **welke** kaarten u wilt gebruiken (afhankelijk van de omstandigheden en het terrein waarop de route wordt uitgezet). Er zijn **12 plastic steekkabouters** (op een paaltje om ze in de grond te kunnen steken). Daarop klit u de opdrachten-kaarten. De steekkabouters hebben **zes kleuren**, (deze kleuren gebruikt u om de volgorde van de route van de groepjes tijdens de wandeling te bepalen (zie “De wandeling”).

Wilt u meer dan 12 opdrachten laten doen, dan kunt u daarvoor de **Voorbeeldkabouter** kopiëren en door de kinderen laten inkleuren. Plak ze daarna op stevig karton en knip ze uit. Op het bord voor zijn buik kunt u de opdrachten schrijven. U kunt ze dan op een paaltje bevestigen of ze ergens ophangen. Zo kunt u bijv. ook een plaats om te eten en te drinken in de route opnemen.

De wandeling

De klas wordt in **zes groepjes** verdeeld, ieder groepje heeft een **kleine plastic kabouter met zes verschillende kleuren kralen**. Met behulp van deze kabouter en de kralen wordt de kleur van de opdracht (dezelfde kleur als de steekkabouter) bepaald. De volgorde van de kleuren is bij elke kabouter met kralen anders. Nadat de eerste opdracht is uitgevoerd wordt de desbetreffende kraal naar achteren geschoven en bepaalt de eerstvolgende kraal de kleur van de nieuwe opdracht. De begeleider leest de tekst van de opdracht voor en laat deze dan door de kinderen uitvoeren. Hierna wordt opnieuw een kraal verschoven, etc. Bij 12 opdrachtkaarten wordt elke kraal dus 2x gebruikt.

Tips voor buiten bezig zijn

* Gebruik zoveel mogelijk zintuigen: ruiken, proeven, voelen, horen en kijken.
* Probeer zoveel mogelijk vragen te stellen in plaats van dingen te vertellen.
  Laat de kinderen het zelf uitzoeken.
* Kinderen zijn dol op bloemen plukken. Verbied het plukken niet, maar bespreek wel hoe, wat, waar en hoeveel er geplukt kan worden.
* Breng gevonden dieren na afloop terug naar de plaats waar ze gevonden zijn.
  Het is belangrijk dat de kinderen aanvoelen dat de dieren daar het beste op hun plaats zijn.
  Dieren zijn niet van ons, maar van 'zichzelf', horen in de natuur en hebben hun eigen plaats.
* Zorg voor speelse elementen, bijvoorbeeld: Hoeveel voeten passen er naast elkaar op een pad?
  Wie kan er door springen bladeren aanraken?
* Blijf niet altijd staan. Ga eens op je hurken zitten, knielen of op de grond liggen.
  De wereld ziet er dan opeens heel anders uit.
* Geef de kinderen tijdens de opdrachten ruimte voor hun eigen waarnemingen.

Tot slot

Tijdens de wandeling is de inbreng van de begeleiders niet zo groot. De kleuters bepalen voor een belangrijk deel de wandeling en de uitvoering van de verschillende opdrachten.
Van de oorspronkelijke opdrachten blijft soms niet zoveel over en achteraf kunnen de begeleiders dan een ontevreden gevoel hebben, terwijl de kleuters een fijne wandeling hebben gemaakt. Waarbij ze niet direct na de excursie maar dagen of soms weken later op elementen van deze wandeling terug kunnen komen.

Afval opruimen

gehele jaar

Help de kabouter mee om het buiten netjes te maken. Stop alles wat niet in de natuur hoort, zoals snoeppapiertjes en plastic, in de emmer.

geel
1

materiaal Milieueducatie	geen
materiaal zelf verzorgen	* emmer * afvalbak of plastic zak
plaats	Op een plaats met wat rommel om op te ruimen.

Algen en korstmossen

gehele jaar

De kabouter ziet maar één kleurtje groen op de stam van de boom. Help de kabouter mee om meer kleurtjes groen te vinden.

geel
2

materiaal Milieueducatie	geen
materiaal zelf verzorgen	geen
plaats	bij een boomstam met mossen en korstmossen

herfst

Bessen

In de herfst groeien er allemaal gekleurde bessen aan deze struik. Je mag er één voor de kabouter plukken om aan de dieren te voeren.
* Welke kleur heeft de bes?
* Welke dieren eten de bes? (vogels).

Kabouters en kinderen mogen deze bessen niet eten, die krijgen buikpijn. Peuter de bes open.
* Wat zit erin? (zaadjes).

oranje 1

materiaal Milieueducatie	geen
materiaal zelf verzorgen	geen
plaats	Op een plaats waar veel struiken met bessen staan, liefst meerdere soorten.

herfst

Blaadjes op het plein

Op het plein liggen erg veel blaadjes.
* Waar liggen de meeste blaadjes?
* Hoe komen de blaadjes daar?

oranje 2

materiaal Milieueducatie	geen
materiaal zelf verzorgen	geen
plaats	het schoolplein of een ander plein

herfst

Bladeren I

In de herfst zie je veel gekleurde bladeren. Zoek voor de kabouter:
* een geel blad
* een rood blad
* een bruin blad
* een groen blad

oranje 3

materiaal Milieueducatie	geen
materiaal zelf verzorgen	* voor elke groep een tasje
plaats	Op een plaats waar verschillende kleuren bladeren liggen.

herfst

Bladeren II

Wat liggen hier mooie blaadjes! De kabouter neemt soms wat bladeren mee om ze thuis op te hangen. Helpen jullie de kabouter met het zoeken?

oranje 4

materiaal Milieueducatie	geen
materiaal zelf verzorgen	* voor elke groep een tasje
plaats	Op een plaats waar veel verschillende bladeren liggen.

Bladeren III

herfst

Niet alle bladeren zien er hetzelfde uit. Help de kabouter om vijf verschillende blaadjes te zoeken.

oranje
5

materiaal Milieueducatie	geen
materiaal zelf verzorgen	* voor elke groep een tasje
plaats	onder of bij bomen

Bloemen

zomer

De kabouter houdt van bloemen. Er zijn veel verschillende bloemen. Kijk goed naar de bloem:
* Wat voor kleur heeft de bloem?
* Ruikt de bloem lekker of vies?

Voel aan de blaadjes en de steel:
* Is het hard of zacht?
* Hebben alle blaadjes dezelfde kleur?
* Zie je een knop?
* Zijn alle bloemen even ver open?
* Zie je ergens haartjes op de bloem?
* Zullen we ook nog een andere bloem bekijken?

groen
1

materiaal Milieueducatie	geen
materiaal zelf verzorgen	* voldoende bloeiende bloemen
plaats	op een plaats met verschillende bloemen

zomer

Bloemen van gras

Een kabouter is erg slim. Hij weet dat gras ook een bloemetje heeft.
* Wist jij dat ook?
We zoeken een bloemetje in het gras?
* Hoe ziet het er uit?
* Wat is de kleur van de bloem?

groen 2

materiaal Milieueducatie	geen
materiaal zelf verzorgen	geen
plaats	Op een grasveld

lente / zomer

Bloemenring I

Een cadeautje van de kabouter. Dat is aardig. Hij plukte voor ieder kind een bloem om er een mooi ringetje of kettinkje van te maken. Juf doet het wel voor.

groen 3

materiaal Milieueducatie	geen
materiaal zelf verzorgen	geen
plaats	Op een plek waar veel bloemen (madeliefjes, paardenbloemen) staan.

Bloemenring II

zomer

Kabouters geven elkaar cadeautjes.
Ze maken die zelf van madeliefjes.
Zullen wij dat ook eens proberen?
Zoek allemaal maar een madeliefje.
Om er een ring van te maken, moeten ze wel een lange steel hebben.

groen
4

materiaal Milieueducatie	geen
materiaal zelf verzorgen	* een naald
plaats	Op een plek waar veel madeliefjes staan. (Pluk ze met lange stengels).

Bodemdieren

gehele jaar

Hier staat de kabouter helemaal alleen. Dat vindt hij niet leuk. Zoeken jullie wat vriendjes voor hem. Hij is dol op allerlei kriebel-, krabbel en kruipbeestjes.

geel
3

materiaal Milieueducatie	* petrischaaltjes
materiaal zelf verzorgen	geen
plaats	Zoek een plek met bijv. boomstammen, takken, bladeren of stenen: Daaronder vind je pissebedden, regenwormen, duizendpoten, enz.

Bomen I

gehele jaar

Als het hard waait, beweegt de boom.
* Wat doet de boom als het heel hard gaat waaien? Doe het eens na.
* Maakt de boom dan ook geluid?

geel
4

materiaal Milieueducatie	geen
materiaal zelf verzorgen	geen
plaats	op een plek met bomen

Bomen II

gehele jaar

Kabouters vinden bomen mooi.
* Staan er hier veel bomen? Tel ze maar.

geel
5

materiaal Milieueducatie	geen
materiaal zelf verzorgen	ev een stuk touw van 10 - 20 m
plaats	Op een plek met niet te veel bomen, ev. een stukje afbakenen.

Bomen III

gehele jaar

Sommige kabouters wonen in een boom.
* Waar is de boom van gemaakt?
* Woon jij ook in een boom?
* Waar is jouw huis van gemaakt?

Voel aan een boom en ook aan een (huis)muur.
* Wat voel je bij de boom?
* Wat voel je bij de muur?
* Is het warm of koud?
* Is het hard of zacht? (zoals je wang).

geel 6

materiaal Milieueducatie	geen
materiaal zelf verzorgen	geen
plaats	een boom in de stad

Bomen IV

gehele jaar

Kabouters vinden bomen mooi.
* Kunnen jullie twee bomen vinden met dezelfde blaadjes?

Zoek ze maar.

geel 7

materiaal Milieueducatie	geen
materiaal zelf verzorgen	geen
plaats	een plek met niet te veel bomen

Bomen en struiken

lente / zomer

Ieder voorjaar is de kabouter blij met mooie, nieuwe, groene blaadjes. Ga op zoek naar de lenteblaadjes. Zoek ook naar bloemknoppen.

* Welke knoppen zijn nog dicht?
* Welke knoppen zijn al open?
* Welke kleuren hebben de knoppen?
* Is de knop hard of zacht, glad of plakkerig of nog weer anders aan?

groen
5

materiaal Milieueducatie	geen
materiaal zelf verzorgen	geen
plaats	bij bomen en struiken met jonge, groene bladeren en met knoppen

Boodschappen

gehele jaar

Ook kabouters moeten boodschappen doen. Voor welke kabouter is er een goede winkel?

* kabouter Bierbuik
* kabouter Kaaskop
* kabouter Krentenbol
* kabouter Vlaflip
* kabouter Melkmuil
* kabouter Boterberg

geel
8

materiaal Milieueducatie	geen
materiaal zelf verzorgen	geen
plaats	in een winkelstraat

Boom

lente

De bomen zijn kaal, maar toch niet helemaal. Bekijk een takje van dichtbij.
* Wat zie je aan het uiteinde?
* Wat zie je aan de zijkanten?
* Wat slaapt er in het knopje?

groen 6

materiaal Milieueducatie	geen
materiaal zelf verzorgen	boomtakjes met knoppen
plaats	Bij een boom die al knoppen heeft.

Boom bekijken I

zomer / herfst

Aan een boom is veel te zien.
Bekijk de boom en wijs aan:
* Waar is de stam?
* Kun je je armen om de stam heen slaan?
  Is de stam te dik? Probeer het dan samen.
* Zie je bladeren? Welke kleur hebben ze?
* Zie je bloemen? Welke kleur hebben ze?

groen 7

materiaal Milieueducatie	geen
materiaal zelf verzorgen	geen
plaats	bij een grote en dikke boom

Boom bekijken II

herfst / winter

Aan een boom is veel te zien.
Bekijk de boom en wijs aan:
* Zie je de takken? Maak takken met je armen.
  Laat ze zachtjes bewegen in de wind.
* Hoe bewegen ze als het stormt?
* Zie je de stam?
* Kun je je armen om de stam heen slaan?
  Is de stam te dik? Probeer het dan samen.
* Zie je knoppen? Zijn ze dik of heel klein?
* Waar zijn de wortels?

oranje
6

materiaal Milieueducatie	geen
materiaal zelf verzorgen	geen
plaats	bij een grote boom

Daken

gehele jaar

Kabouter Dakpan moet een nieuw dak op zijn huis.
* Zijn alle daken het zelfde?

geel
9

materiaal Milieueducatie	geen
materiaal zelf verzorgen	geen
plaats	bij huizen met verschillende daken

De roos

herfst

De kabouter lust graag rozenbottels.
* Zie je rozenbottels?
Hij neemt ze wel eens mee om er jam van te maken.
* Willen jullie dat wel eens proeven op een kabouterbeschuitje?

oranje
7

materiaal Milieueducatie	* kabouter op een stok
materiaal zelf verzorgen	* een kist of tafeltje * bordjes en messen * toastjes in een mandje * rozenbotteljam
plaats	bij een rozenstruik met rozenbottels

Dikte van de boom

gehele jaar

Voel eens met je armen om de stam hoe dik hij is. Als je het niet alleen kunt, probeer het dan samen met een vriendje.
* Hoeveel kinderen zijn er nodig?
* En als de juf het doet?

geel
10

materiaal Milieueducatie	geen
materiaal zelf verzorgen	geen
plaats	bij een dikke boom

Eenden

lente / zomer

De kabouter houdt veel van zijn vriendjes de eenden. Hij geeft ze graag wat te eten. Jullie gaan hem helpen met voeren. Hij heeft al een zak met brood en granen klaar gezet. Gooi het eten niet in het water, maar op de kant.
Dan komen de eenden wel naar je toe.

* Kijk eens hoe grappig de eenden lopen.
* Kunnen jullie dat nadoen? Doe dat na het voeren, anders schrikken de eenden.

groen
8

materiaal Milieueducatie	geen
materiaal zelf verzorgen	* genoeg bruin brood en granen (mais, tarwe, of haver) voor elk groepje
plaats	een sloot of vijver met eenden

Flat

gehele jaar

Kabouter Langbeen woont in dit hoge huis. Zo'n huis heet een flat. Kabouter Langbeen woont helemaal bovenaan.

* Hoeveel trappen moet hij lopen voor hij boven is?

geel
11

materiaal Milieueducatie	geen
materiaal zelf verzorgen	geen
plaats	in de buurt van een flat

Gebruik zintuigen

gehele jaar

Soms is het ‘s nachts zo donker dat de kabouter niet meer ziet waar hij loopt.
Dan gebruikt hij zijn handen. Doe eerst de blinddoek voor of doe je ogen dicht. Loop dan als de kabouter in het donker langs de gespannen lijn en vertel wat je voelt!

geel
12

materiaal Milieueducatie	blinddoek
materiaal zelf verzorgen	* een touw van 15 – 20 m. Span deze lijn zo, dat de kinderen langs de lijn kunnen lopen. (in de zomer is het leuk om dat blootvoets te doen)
plaats	Op een plaats waar verschillende soorten ondergrond zijn, bijv. zand, steentjes, gras, houtsnippers,tegels.

Gezelligheid

gehele jaar

Kabouter Huismus houdt van gezelligheid.
Hij zet leuke dingen voor de ramen.
* Kijk naar de ramen van de huizen.
* Leg de plaatjes neer die er bij horen.

geel
13

materiaal Milieueducatie	geen
materiaal zelf verzorgen	* plaatjes met bloemen, gordijnen, ed. geplakt op karton
plaats	in een straat

Graffitti

gehele jaar

De kabouter vindt muren die schoon zijn mooi.
* Zoek een schone muur voor de kabouter.
* Zie je ook een vieze muur?

geel
14

materiaal Milieueducatie	geen
materiaal zelf verzorgen	geen
Plaats	een muur of muren met graffiti, maar ook een schone muur

Gras en bloemen

lente / zomer

* Ruik aan het gras, zit er een luchtje aan?
* Vind je het lekker ruiken?

Pluk eens een paar sprietjes gras.
* Ruik eraan, ruikt het hetzelfde?

Zoek bloemen op in het gras.
* Wijs de leukste bloem aan.
* Ruikt die bloem lekker?

groen
9

materiaal Milieueducatie	geen
materiaal zelf verzorgen	geen
plaats	op een grasveld

Gras en mos

gehele jaar

Kabouters maken graag een bedje van gras en mos.
* Groeit hier gras of mos?
  Goed zoeken hoor
* Voel maar of het lekker zacht is.
* Ga er eens lekker op liggen.

geel
15

materiaal Milieueducatie	geen
materiaal zelf verzorgen	geen
plaats	een grasveld met voldoende mos

Groeien

lente / zomer

De kabouter is verbaasd dat deze boom uit zo'n klein zaadje is gegroeid. Maak jezelf zo klein als een zaadje. Doe maar. Ga dan langzaam groeien en groeien en groeien…. Je krijgt takken en bladeren.

groen
10

materiaal Milieueducatie	geen
materiaal zelf verzorgen	geen
plaats	op een grasveld

Groenblijvende boom of struik

herfst / winter

Niet alle bomen en struiken laten hun blaadjes vallen in de herfst.
* Zoek een boom of struik met groene blaadjes. De kabouter heeft voor elk groepje een cadeautje opgehangen.

oranje
8

materiaal Milieueducatie	geen
materiaal zelf verzorgen	* voor elk groepje een washandje in een andere kleur * wasknijpers * pelpinda's (als cadeautje)
plaats	bij groenblijvende bomen en/of struiken

Groot of klein

lente / zomer

Maak je zo klein als een kabouter en kijk hoeveel verschillende planten en bloemen je hier kunt zien.
* Zie je ook diertjes?

groen
11

materiaal Milieueducatie	geen
materiaal zelf verzorgen	geen
plaats	op een (gras)veld of border met bloemen

herfst

Herfst

Ook al is de kabouter al heel oud, toch kan hij goed onthouden. Hier liggen allemaal dingen van de herfst.
* Vertel maar wat er ligt.
Nu moet je goed onthouden wat er ligt. Doe je ogen dicht, dan wordt er iets weggepakt. Doe dan je ogen weer open.
* Wie weet wat er weg is?

oranje 9

materiaal Milieueducatie	geen
materiaal zelf verzorgen	* een mandje met 5 voorwerpen. bijv. appel, besje, kastanje, vleugeltje van een esdoorn
plaats	Op een plaats waar je in een kring op de grond kunt zitten.

herfst

Het kabouterhuis

Kijk of je hier een kabouterhuis kunt vinden. Misschien zie je wel een puntje van zijn rode muts.
Zing een liedje voor de kabouter.

oranje 10

materiaal Milieueducatie	* kabouter op een stok
materiaal zelf verzorgen	geen
plaats	Op een plaats waar paddestoelen staan.

herfst

Het spinnenweb

De kabouter moet soms heel voorzichtig lopen om geen spinnenwebben kapot te maken.
* Zoek zo'n spinnenweb.
* Zie je de spin ook?

oranje
11

materiaal Milieueducatie	geen
materiaal zelf verzorgen	geen
plaats	op een plaats met zichtbare spinnenwebben

lente / zomer

Honing

Uit deze bloemen halen de bijen honing.
* Hebben jullie wel eens lekkere honing geproefd?

De kabouter eet het iedere morgen op zijn beschuitje. Je mag nu zelf proeven.

groen
12

materiaal Milieueducatie	geen
materiaal zelf verzorgen	* een kist of tafeltje * honing en crackers * bordjes, messen
plaats	Bij bloemen die druk bezocht worden door bijen en hommels. Oppassen, bijen komen op de toastjes af!

lente

Kleine dieren

In de winter houden veel kleine diertjes hun winterslaap. Ze verstoppen zich op een warm plekje tussen bladeren, onder stenen of in de grond. Ze zijn nu weer wakker.De kabouter heeft ze al zien kruipen en vliegen. Ga ze maar zoeken.

groen 13

materiaal Milieueducatie	* petrischaaltjes * loeps
materiaal zelf verzorgen	* potjes of (bona)kuipjes om de diertjes te bekijken
plaats	een plaats met bladeren, stenen, schors of boomstammen

zomer

Kleine diertjes

Kleine diertjes zijn de vrienden van de kabouter. In een boom of struik zitten ook kleine dieren. Leg er een wit laken onder en schudt dan flink aan de takken. De diertjes vallen op het laken.

* Welk diertje is het grootst? Welke het kleinst?
* Wel diertje loopt het snelst?
* Zijn er diertjes zonder pootjes?
* Welk diertje heeft vleugels of sprieten?
* Welk diertje vind je het grappigst?
* Laat een diertje op je hand lopen. Kriebelt het?

groen 14

materiaal Milieueducatie	geen
materiaal zelf verzorgen	* een wit laken of doek
plaats	onder een boom of struik

Kleuren I

gehele jaar

De kabouter vindt alle kleuren groen heel mooi.
* Kijk eens goed om je heen.
* Welke kleuren groen zie je? (bomen, gras, mos, auto's, kleding)

geel
16

materiaal Milieueducatie	geen
materiaal zelf verzorgen	geen
plaats	Een plaats waar je veel kleuren ziet.

Kleuren II

gehele jaar

De kabouter ziet maar één kleur grijs: De stoep. Help de kabouter mee om nog meer grijze kleuren te vinden. (vuilniszak, lantaarnpaal, schutting, hek, wolken).

geel
17

materiaal Milieueducatie	geen
materiaal zelf verzorgen	geen
plaats	op straat

Liedje I

gehele jaar

De kabouter vindt het fijn een liedje te zingen als hij aan het werk is.
* Weet jij ook een kabouterliedje?
* Zing het dan maar.

geel
18

materiaal Milieueducatie	geen
materiaal zelf verzorgen	Geen, wel een liedje aanleren!
plaats	een gezellig plekje

Liedje II

herfst

De kabouter luistert vaak naar liedjes. Dat vindt hij mooi.
* Wie kent er een liedje over de herfst?
* Zing het voor de kabouter.

oranje
12

materiaal Milieueducatie	geen
materiaal zelf verzorgen	Geen, wel een liedje aanleren!
plaats	een gezellig plekje

Liggen in het gras

lente / zomer

Ga lekker in het gras liggen. Doe je ogen dicht en luister goed.
Kijk omhoog naar de lucht.
* Zijn er mooie wolken?
* Zie je een wolk die ergens op lijkt?
* Waar lijkt die wolk dan op?

groen 15

materiaal Milieueducatie	geen
materiaal zelf verzorgen	geen
plaats	grasveld

Nest maken

lente / zomer

In de lente maken vogels hun nest. Ze vliegen af en aan met kleine takjes.
* Jij bent een vogel die zijn nest bouwt.
* Zoek een klein takje.
* Maak van je handen voor je mond een snavel.
* Vlieg met een takje in de snavel een rondje.
* Leg het takje neer op de afgesproken plek.

groen 16

materiaal Milieueducatie	geen
materiaal zelf verzorgen	geen
plaats	Plaats waar takjes op de grond liggen.

Paddestoelen

herfst

De kabouter heeft een raadseltje voor jullie: “I*k heb geen hoofd, maar wel een hoed. Wie ben ik?*”
* Zoek me maar op. Welke kleur heb ik?

oranje
13

materiaal Milieueducatie	geen
materiaal zelf verzorgen	geen
plaats	Plaats waar paddestoelen staan.

Papier

gehele jaar

De kabouter vindt papier op de grond niet fijn.
* Wie ziet er papier op de grond liggen?
* Heeft het papier kleurtjes?
* Welke kleuren zie je?
* Ruim het papier maar op.

geel
19

materiaal Milieueducatie	geen
materiaal zelf verzorgen	* een vuilniszak of prullenbak
plaats	op straat

Planten

lente / zomer

Je ziet hier een plantje staan.
* Wijs aan waar de bladeren zitten.
* Wijs aan waar de steel zit.
* Wijs de bloem aan.
* Wijs aan waar de wortels zitten.

groen
17

materiaal Milieueducatie	geen
materiaal zelf verzorgen	* enkele planten met wortels, bladeren en bloemen
plaats	kan op elk rustig plekje

Prikplant

gehele jaar

"Au!"
De kabouter heeft zich geprikt aan een plant.
* Kijk eens of jij die prikplant kunt vinden.

geel
20

materiaal Milieueducatie	geen
materiaal zelf verzorgen	geen
plaats	in de buurt van struiken met stekels of doornen, of bij brandnetels

Rozenbottels

herfst

In de herfst groeien er allemaal rozenbottels aan deze struik. Je mag er één voor de kabouter plukken om aan de dieren te voeren.
* Welke kleur heeft de rozenbottel?
* Welke dieren eten de rozenbottel? (vogels).

Kabouters en kinderen mogen deze bessen niet eten, want die krijgen er buikpijn van.
Peuter de rozenbottel open.
* Wat zit erin? (zaadjes).

oranje
14

materiaal Milieueducatie	geen
materiaal zelf verzorgen	geen
plaats	bij struiken met rozenbottels

Regenputten

gehele jaar

Het heeft hard geregend.
Help!
Kabouter Druppie spoelt bijna weg door een put in de stoep.
* Hoeveel regenputten tel je hier?

geel
21

materiaal Milieueducatie	geen
materiaal zelf verzorgen	geen
plaats	Op een trottoir bij een regen(afvoer)put

Spelletje I

gehele jaar

Een kabouter houdt van spelletjes. Hier staat een stokje in de grond. Pak allemaal een gekleurd steentje. Neem tien grote passen vanaf het stokje en probeer je steentje zo dicht mogelijk bij het stokje te gooien.

geel
22

materiaal Milieueducatie	* stokje * gekleurde steentjes
materiaal zelf verzorgen	geen
plaats	een veldje van 10 x 10 m.

Spelletje II

gehele jaar

Eén kind is de tikker. De andere kinderen gaan bij een boom staan. Je mag getikt worden als je geen boom vast hebt. Ren van de ene boom naar de andere. Word je getikt, dan ga je de tikker helpen.

geel
23

materiaal Milieueducatie	geen
materiaal zelf verzorgen	geen
plaats	Op een plaats waar de bomen niet te ver uit elkaar staan.

Spelletje III

gehele jaar

De kabouter kan heel goed met zijn ogen dicht propjes papier in de mand gooien.
* Kun jij dat ook?
* Probeer het maar eens.

geel
24

materiaal Milieueducatie	* mandje
materiaal zelf verzorgen	* propjes papier
plaats	een veldje van 10 x 10 m.

Spelletje IV

herfst

De kabouter is een beetje verdrietig. Zijn kikkervriendjes zijn gaan slapen. Laat de kabouter weer lachen.
* Spring rond als een kikker en kwaak erbij.

oranje
15

materiaal Milieueducatie	geen
materiaal zelf verzorgen	geen
plaats	een veldje van 10 x 10 m

Spelletje V

gehele jaar

Kabouter Hinkepink houdt van spelen.
Op de stoep is het leuk om te hinkelen.
* Hinkelen jullie mee?
* Wie kan het verste hinkelen?

geel
25

materiaal Milieueducatie	geen
materiaal zelf verzorgen	geen
plaats	een (rustige) stoep of pleintje

Spiegelen

gehele jaar

De kabouter kijkt naar de kleur van zijn wangen.
* Kun jij je wangen zien?
* Zoek eens een plekje op waar je dat wel kunt.(ruit, plas).

geel
26

materiaal Milieueducatie	geen
materiaal zelf verzorgen	geen
plaats	bij een ruit of bij een vijver

Straattekenen

gehele jaar

De kabouter houdt van bloemen.
* Houd jij ook van bloemen?
* Teken een mooie bloem voor de kabouter op de stoep.

geel
27

materiaal Milieueducatie	geen
materiaal zelf verzorgen	* voldoende stoepkrijt
plaats	op het trottoir

Verrassing

gehele jaar

De kabouter heeft niet alleen iets voor de eenden meegenomen. Hij heeft ook voor jullie een verrassing meegebracht. Neem maar een pakje uit het mandje.
* Wat doen jullie met de papiertjes?
* Bedanken jullie de kabouter?

geel
28

materiaal Milieueducatie	geen
materiaal zelf verzorgen	* een mandje met ingepakte snoepjes of bijv. rozijnen die in fleurig papier zijn verpakt * een plastic tasje voor het afval
plaats	op een plaats zonder afvalbakken

Verzorging

lente / zomer

Geef de kabouter een bloem, een takje of een blaadje. Hij stopt ze altijd in zijn baard. Doe dat ook eens.
* Vind je dat mooi?

groen
18

materiaal Milieueducatie	geen
materiaal zelf verzorgen	geen
plaats	op een plaats met wat los materiaal

Voelen

herfst

‘s Nachts, als het erg donker is, kan de kabouter niets zien. Maar hij kan heel goed voelen. Doe als of het donker is en doe daarom je ogen dicht.
* Voel wat er in het mandje zit.

oranje
16

materiaal Milieueducatie	* mandje
materiaal zelf verzorgen	* kleedje om het mandje af te dekken * zakjes met erin blad, eikel, kastanje, takje, veer, steentje, denneappel
plaats	Een plekje waar je in een kringgetje kunt gaan zitten.

lente / zomer

Vogelzang

In het voorjaar zingen de vogels hun hoogste lied. De kabouter staat ’s morgens heel vroeg op om naar de vogels te luisteren.
Dan slapen jullie nog.
* Horen jullie nu ook vogels?
* Luister maar goed.
* Kunnen jullie ook een mooi lied fluiten?

groen 19

materiaal Milieueducatie	geen
materiaal zelf verzorgen	geen
plaats	Op een plaats waar je vogels kunt horen

lente / zomer

Voorjaarsbloemen

De kabouter geniet van de eerste voorjaars-bloemen. Wat heeft hij ze gemist in de winter!
De warme lentezon laat de bloemen groeien.
* Zien jullie ze ook? Ruik er maar eens aan.
* Welke kleuren hebben ze?
* Welke vinden jullie het mooiste?
* Voel voorzichtig aan de bloem en de blaadjes.
* Je mag ze ook met een vergrootglas bekijken.

groen 20

materiaal Milieueducatie	* loeps
materiaal zelf verzorgen	geen
plaats	Op een plaats waar bloeiende voorjaarsbloemen staan.

Vruchten en zaden

herfst

De kabouter wil zijn vriendje de eekhoorn graag wat lekkers geven.
* Help de kabouter zoeken naar noten, vruchten en andere zaden die op de grond liggen.

oranje
17

materiaal Milieueducatie	* mandje
materiaal zelf verzorgen	geen
plaats	tussen bomen en/of struiken met veel zaden

Water

lente / zomer

Planten hebben water nodig. Anders gaan hun blaadjes slap hangen en buigen de bloemen hun kopjes.
* Waar komt het water vandaan?
* Zie je plassen?
* Zie je regenwolken?
* Zie je waterdruppels op de planten?
* Geef jij thuis de planten water?

groen
21

materiaal Milieueducatie	geen
materiaal zelf verzorgen	geen
plaats	bij bloembollen of planten

Weer

gehele jaar

De kabouter heeft hier weerbordjes opgehangen. Maar dat heeft hij niet goed gedaan.
* Wat voor weer is het?
* Hangen jullie de goede bordjes op?

geel 29

materiaal Milieueducatie	* weerbordjes * paal met plank voor de weerbordjes
materiaal zelf verzorgen	geen
plaats	Een open plek waar je de lucht goed kunt zien.

Wind

gehele jaar

Een kabouter luistert vaak naar de liedjes van de wind. Die vindt hij zo mooi.
* Horen jullie het liedje van de wind?
* Zing een liedje voor de kabouter!

geel 30

materiaal Milieueducatie	geen
materiaal zelf verzorgen	geen
plaats	Op een open plek, waar je de wind kunt voelen.

Wonen I

gehele jaar

Kabouter Kieskeurig kan maar geen huis vinden dat mooi genoeg is.
* Teken op de stoep / speelplaats een mooi huis voor hem.

geel 31

materiaal Milieueducatie	geen
materiaal zelf verzorgen	* voldoende stoepkrijt
plaats	op de speelplaats of de stoep

Wonen II

gehele jaar

Zoek een plekje waar de kabouter het fijn zou vinden om te wonen.
* Staan er bloemen?
* Zijn er nog meer leuke dingen te zien?

Zoek een plekje waar de kabouter niet zou willen wonen.
* Waarom is dat geen fijn plekje voor hem?

geel 32

materiaal Milieueducatie	geen
materiaal zelf verzorgen	geen
plaats	aan de rand van een bos of park

Zintuigen

gehele jaar

De kabouter rust even uit van al het werk. Hij gaat even zitten met zijn ogen dicht. Hij hoort van alles.
* Doe ook even je ogen dicht.
* Wat hoor je allemaal? (auto's, vogels, mensen, tram, hond).

geel
33

materiaal Milieueducatie	geen
materiaal zelf verzorgen	geen
plaats	langs de straat

Zomer

zomer

Ook al is de kabouter al heel oud, toch kan hij dingen goed onthouden.
Hier liggen allemaal dingen van de zomer.
* Vertel maar wat er ligt.

Je moet goed onthouden wat er ligt.
* Doe je ogen dicht, er wordt iets weggepakt.
* Doe je ogen open.
* Wie weet wat er weg is?

groen
22

materiaal Milieueducatie	geen
materiaal zelf verzorgen	* een mandje met 5 voorwerpen (veer, bloem, blaadje, takje, steen)
plaats	Een rustige plek waar je in een kringetje kunt gaan zitten.

Zon en schaduw

lente / zomer

Ga eens in de zon staan.
* Wat voel je?
* Waar is je schaduw?
* Kun je op de schaduw van een ander kind springen?

groen
23

materiaal Milieueducatie	geen
materiaal zelf verzorgen	geen
plaats	een plaatsje in de zon

Zwerfvuil I

gehele jaar

Willen jullie kabouter Druppie helpen om het schoolplein schoon te maken?
* Stop alles wat niet op het plein hoort (papier, plastic) in de vuilniszak.

geel
34

materiaal Milieueducatie	geen
materiaal zelf verzorgen	* vuilniszak * handschoenen * bezem
plaats	op het schoolplein

Zwerfvuil II

gehele jaar

De tuinkabouter is heel klein, hij kan dus goed onder de struiken kijken. En jij dan?
* Kijk als een kabouter onder de struiken.
* Welke dingen horen daar niet?
* Hoe zijn ze daar gekomen?

geel 35

materiaal Milieueducatie	geen
materiaal zelf verzorgen	* vuilniszak * handschoenen * bezem
plaats	Op het schoolplein of tussen de struiken, als er maar zwerfvuil ligt.

Zwerfvuil III

gehele jaar

Als je snoepjes met een papiertje er om heen eet, waar laat je dan het papier?

geel 36

materiaal Milieueducatie	geen
materiaal zelf verzorgen	* verpakte snoepjes * een plastic tas als vuilniszak
plaats	op een plaats zonder vuilnisbakken

Zwerfvuil IV

gehele jaar

Kabouter Puntbaard heeft zijn huisje keurig opgeruimd.
Alles wat hij niet meer nodig had, heeft hij in de vuilniszak gedaan.
* Heeft hij alles goed gedaan? Kijk maar eens.

geel 37

materiaal Milieueducatie	geen
materiaal zelf verzorgen	* een vuilniszak met afval (schriftje, plastic zak, blikje, batterij)
plaats	op het schoolplein

Zwerfvuil V

gehele jaar

Kabouter Puntmuts wil hier niet spelen.
* Weten jullie waarom niet?
* Zouden jullie hier wel willen spelen?
* Waar mogen honden wel poepen?

geel 38

materiaal Milieueducatie	geen
materiaal zelf verzorgen	geen
plaats	Een plaats waar veel hondenpoep ligt.

Zwerfvuil VI

gehele jaar

Waar komt die rommel op straat toch vandaan?
* Gooi jij ook wel eens iets op straat?

geel 39

materiaal Milieueducatie	geen
materiaal zelf verzorgen	geen
plaats	Een plaats waar veel rommel ligt.

Zwerfvuil VII

gehele jaar

Kabouter Speurneus weet wel waar deze rommel op straat vandaan komt.
* Weten jullie dat ook?

geel 40

materiaal Milieueducatie	geen
materiaal zelf verzorgen	geen
plaats	Bij een snackbar, winkel of kraampje waar afval van die zaak ligt.

Zwerfvuil VIII

gehele jaar

Hoe vinden jullie dat deze tuin er uit ziet?
* Hoe komt dat?

geel
41

materiaal Milieueducatie	geen
materiaal zelf verzorgen	geen
plaats	bij een nette en/of rommelige tuin

Zwerfvuil IX

gehele jaar

Kabouter Lekkerbek heeft net een potje appelmoes leeg gegeten.
Hij kon het lege potje niet naar de winkel brengen, dus heeft hij het netjes opgeborgen.
* Waar heeft hij het potje naar toe gebracht?

geel
42

materiaal Milieueducatie	geen
materiaal zelf verzorgen	* een glazen (appelmoes)pot
plaats	bij een glasbak

Zwerfvuil X

gehele jaar

Kabouter Pietje Precies kan geen lege vuilniszak vinden.
* Teken op de stoep / speelplaats een vuilniszak voor hem.
* Als je klaar bent teken je een appel.

geel 43

materiaal Milieueducatie	geen
materiaal zelf verzorgen	* voldoende stoepkrijt
plaats	op de speelplaats of stoep

Zwerfvuil XI

gehele jaar

Kijk goed in deze bak.
* Wat zit er in deze bak?
* Wat doe je thuis met deze dingen?
* Doe het afval uit de zak in de goede bak.

geel 44

materiaal Milieueducatie	geen
materiaal zelf verzorgen	* vuilniszak met glas en papier
plaats	bij een glasbak en een papierbak

Nodig: een rood A3 vel
nietmachine
eventueel dun elastiek
viltstift

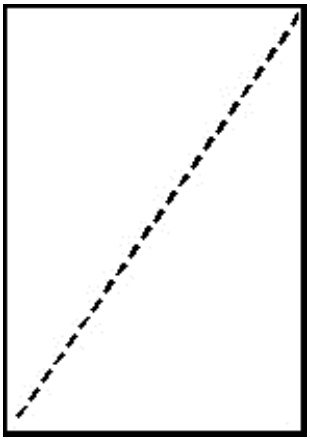

Trek een diagonale lijn op het A3 vel.
Knip het vel door op de diagonale lijn.

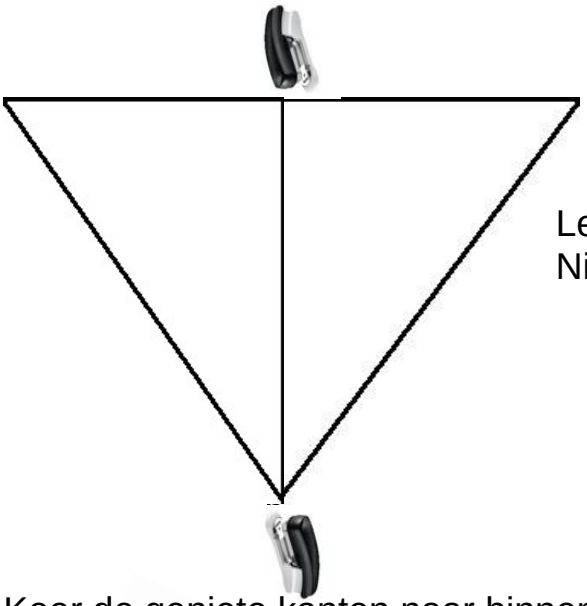

Leg de mutshelften tegen elkaar.
Niet eerst de voorzijde aan elkaar.

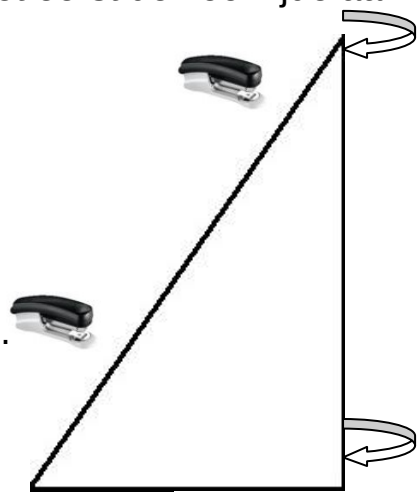

Keer de geniete kanten naar binnen.
Niet de achterkant aan elkaar.

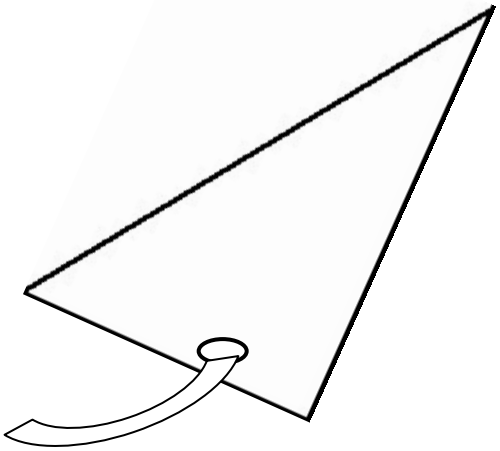

Bevestig eventueel een elastiekje aan de zijkanten. Schrijf de naam van de kabouter op de muts.

Wie zit te huilen in het bos,
op 't paadje tussen de bomen?
't Is kabouter Krullebaard,
zo net uit de stad gekomen.
Een pot met rode bloemen,
o .. o wat een verdriet,
viel wel in duizend stukken.
Een nieuwe kopen kon hij niet.

Kabouter Langbaard was jarig.
En ter ere van dit feest
zijn Roodmuts, Spriet en kleine Flipje
bij hem op bezoek geweest.
Ze brachten bloemen en een taart mee
en zongen samen nog een lied.
In optocht kwamen ze gelopen
zoals je op het plaatje ziet.

Midden in het grote bos
was een stukje wei.
Daar dansten drie kabouters op,
zij waren o zo blij:
De lange winter was voorbij,
de zon scheen weer in 't bos.
Hoera 't is lente zongen zij
en dansten erop los.

Het ijs is weg, de sneeuw is weg,
de lente is gekomen.
De blaadjes groeien jong en fris
aan struiken en aan bomen.
Kabouter Flop zit in het gras,
de eerste voorjaarsbloemen.
Het zijn veel soorten bij elkaar,
teveel om op te noemen.

Kabouter Puk, dat is een ondeugd.
Hij is jong en klein van stuk,
plaagt de kikkers en de vogels.
O het is zo'n stoute Puk!.
Nu was hij weer weg gelopen.
Het hele bos dat zocht men door,
maar Grim kreeg hem te pakken
en nam Puk stevig bij zijn oor.

Kleurplaat 1

Kleurplaat 2

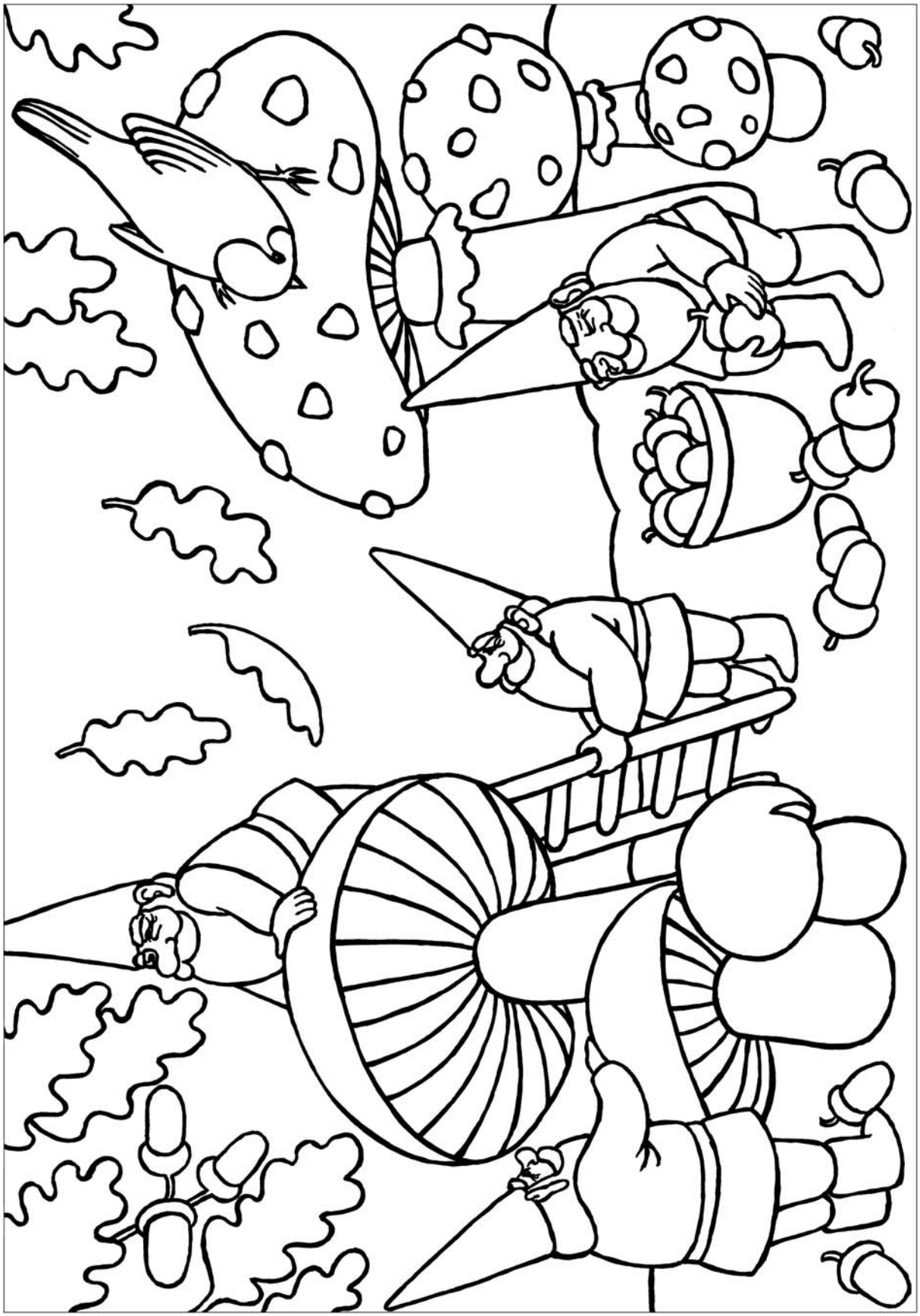

Kleurplaat 3

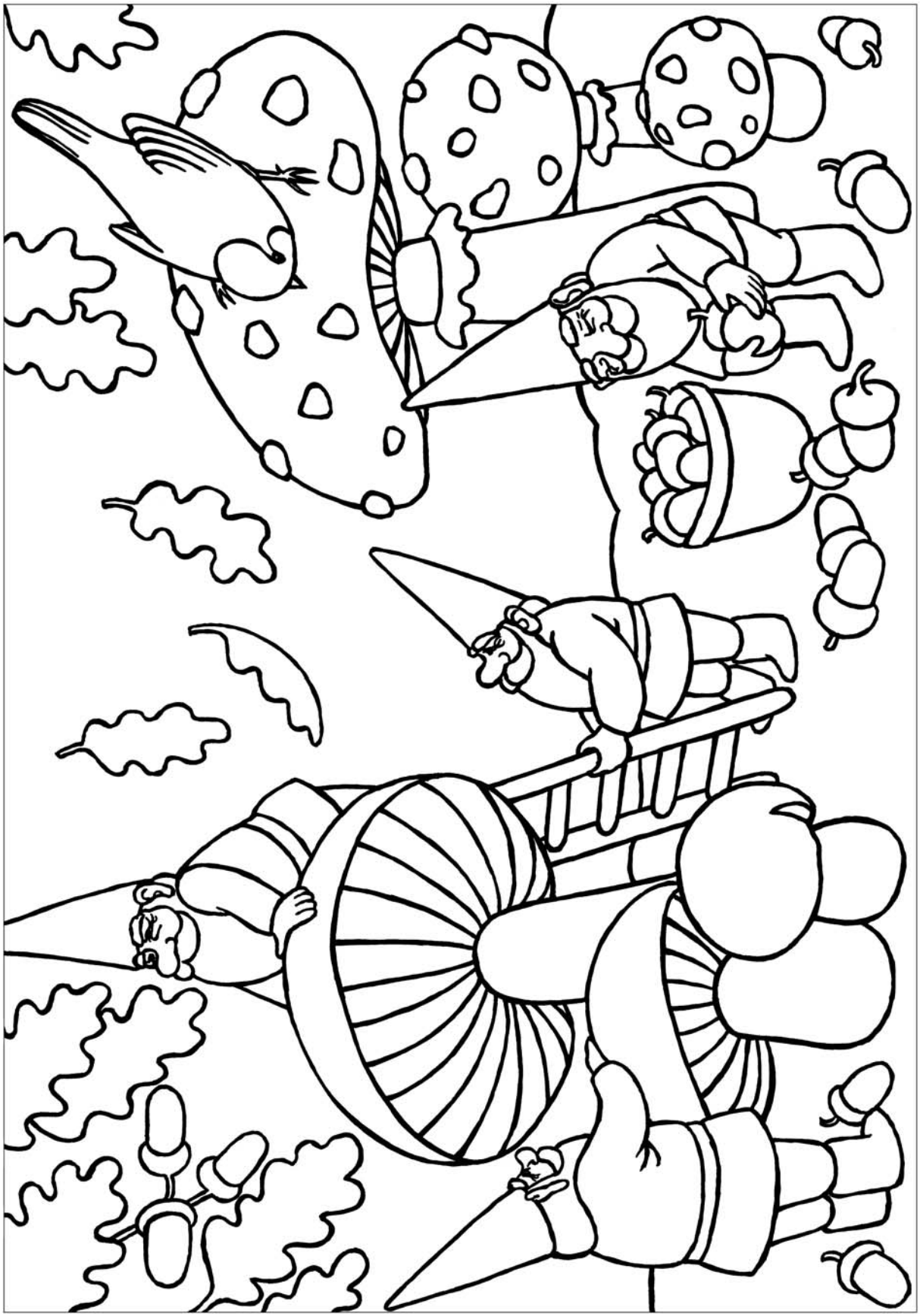

Puzzel

Trekpop 1

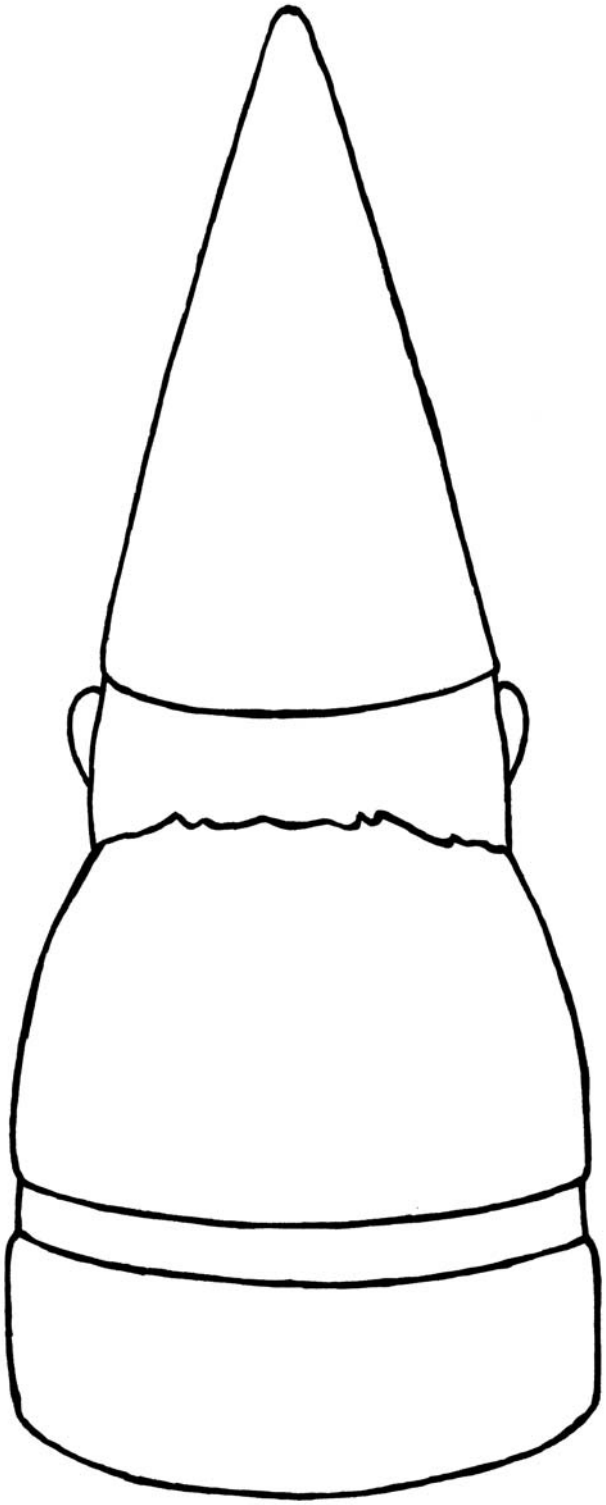

Trekpop 2

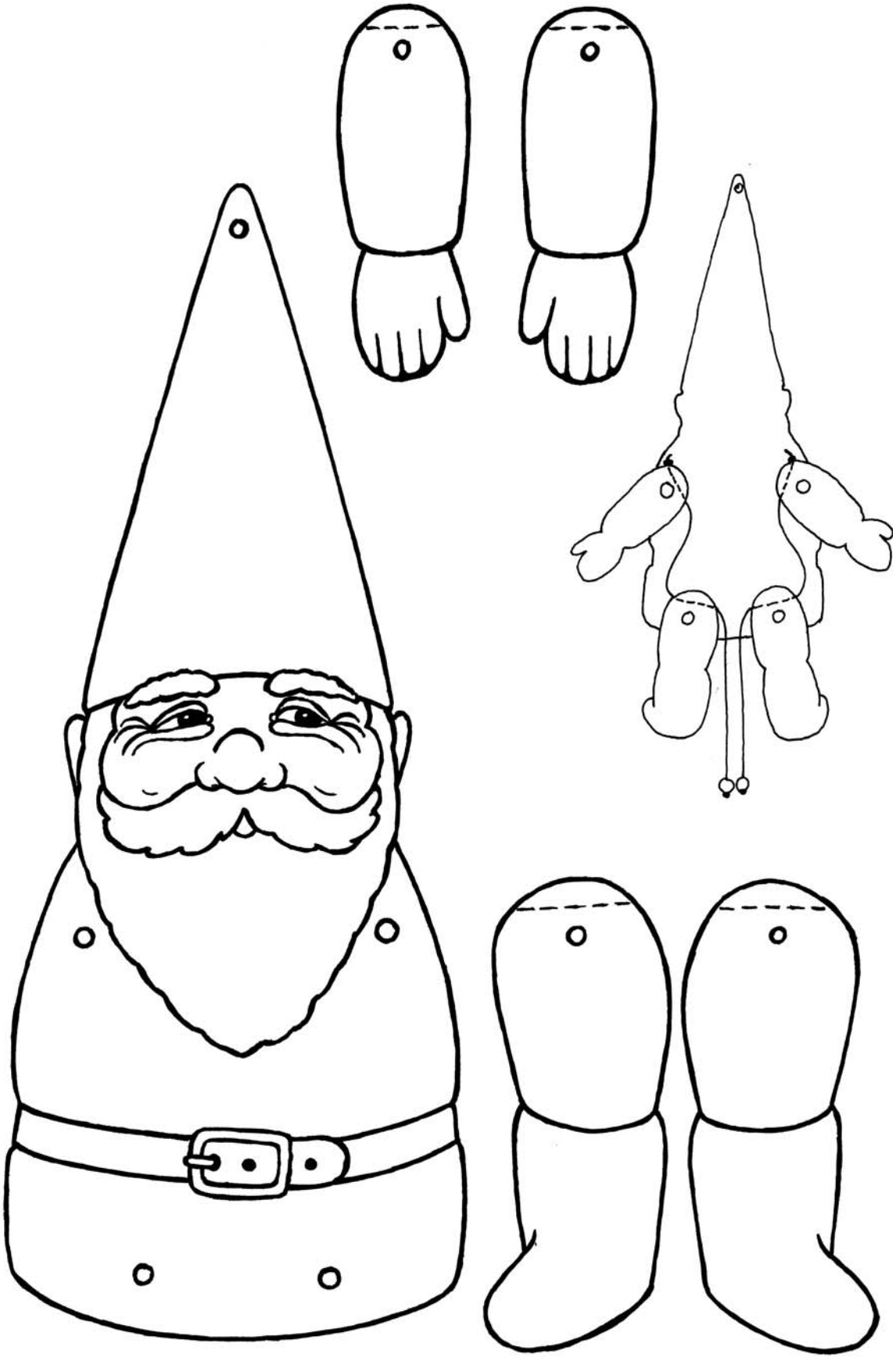

Mobile 1

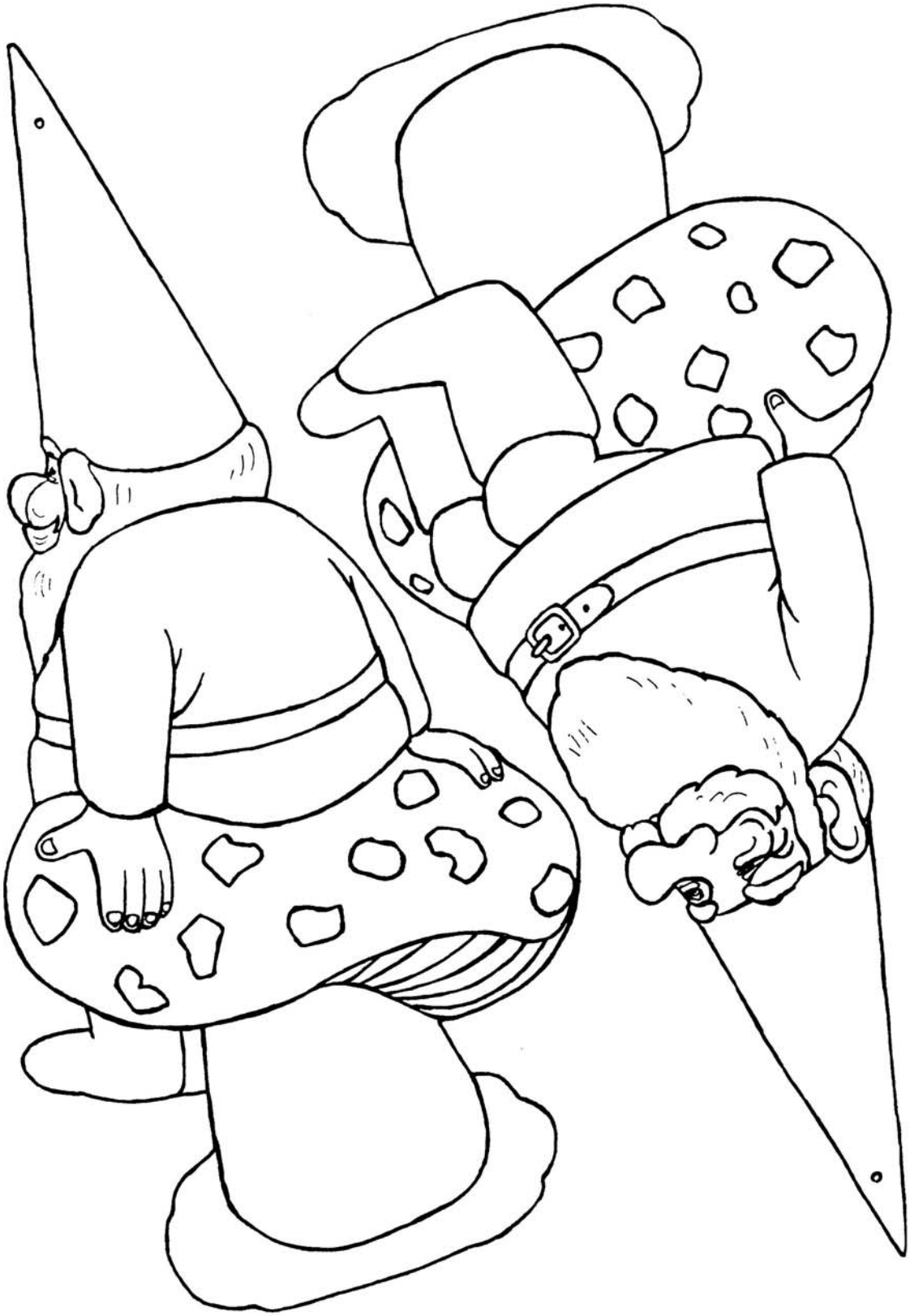

Mobile 2

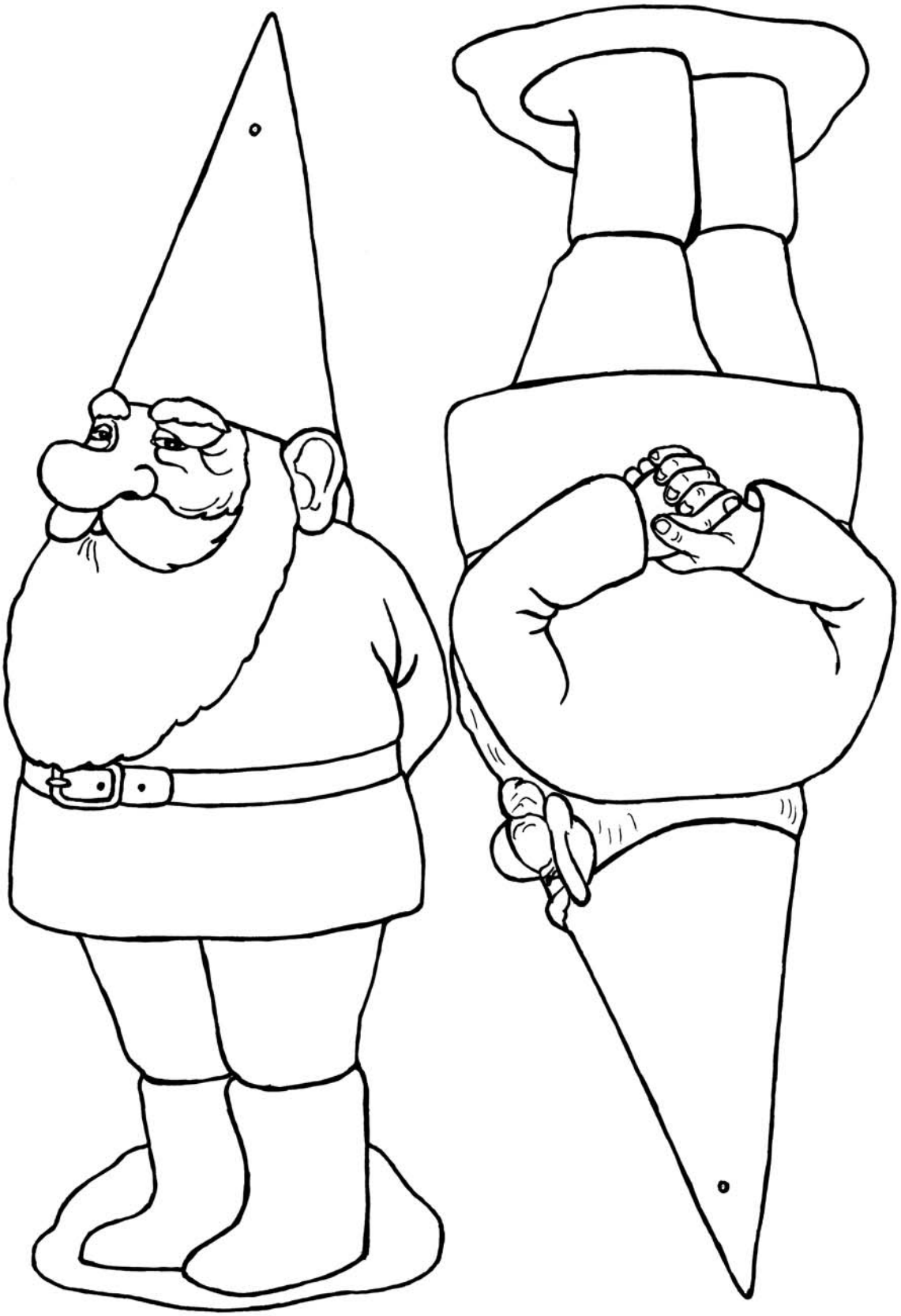

Mobile 3

Tabel opdrachtenkaarten

NAAM OPDRACHT	LENTE	ZOMER	HERFST	WINTER	KAART	BESCHRIJ-VING OP BLZ.
Afval opruimen	x	x	x	x	geel 1	7
Algen en korstmossen	x	x	x	x	geel 2	7
Bessen			x		oranje 1	8
Blaadjes op het plein			x		oranje 2	8
Bladeren I			x		oranje 3	9
Bladeren II			x		oranje 4	9
Bladeren III			x		oranje 5	10
Bloemen		x			groen 1	10
Bloemen van gras		x			groen 2	11
Bloemenring I	x	x			groen 3	11
Bloemenring II		x			groen 4	12
Bodemdieren	x	x	x	x	geel 3	12
Bomen I	x	x	x	x	geel 4	13
Bomen II	x	x	x	x	geel 5	13
Bomen III	x	x	x	x	geel 6	14
Bomen IV	x	x	x	x	geel 7	14
Bomen en struiken	x	x			groen 5	15
Boodschappen	x	x	x	x	geel 8	15
Boom	x				groen 6	16
Boom bekijken I		x	x		groen 7	16
Boom bekijken II			x	x	oranje 6	17
Daken	x	x	x	x	geel 9	17
De roos			x		oranje 7	18
Dikte van de boom	x	x	x	x	geel 10	18
Eenden	x	x			groen 8	19
Flat	x	x	x	x	geel 11	19
Gebruik zintuigen	x	x	x	x	geel 12	20
Gezelligheid	x	x	x	x	geel 13	20
Graffiti	x	x	x	x	geel 14	21
Gras en bloemen	x	x			groen 9	21
Gras en mos	x	x	x	x	geel 15	22
Groeien	x	x			groen 10	22
Groenblijvende boom of struik			x	x	oranje 8	23
Groot of klein	x	x			groen 11	23
Herfst			x		oranje 9	24
Het kabouterhuis			x		oranje 10	24
Het spinnenweb			x		oranje 11	25
Honing	x	x			groen 12	25
Kleine dieren	x				groen 13	26
Kleine diertjes		x			groen 14	26
Kleuren I	x	x	x	x	geel 16	27
Kleuren II	x	x	x	x	geel 17	27
Liedje I	x	x	x	x	geel 18	28
Liedje II			x		oranje 12	28
Liggen in het gras	x	x			groen 15	29
Nest maken	x	x			groen 16	29
Paddestoelen			x		oranje 13	30

Papier	x	x	x	x	geel 19	30
Planten	x	x			groen 17	31
Prikplant	x	x	x	x	geel 20	31
Rozenbottels			x		oranje 14	32
Regenputten	x	x	x	x	geel 21	32
Spelletje I	x	x	x	x	geel 22	33
Spelletje II	x	x	x	x	geel 23	33
Spelletje III	x	x	x	x	geel 24	34
Spelletje IV			x		oranje 15	34
Spelletje V	x	x	x	x	geel 25	35
Spiegelen	x	x	x	x	geel 26	35
Straattekenen	x	x	x	x	geel 27	36
Verrassing	x	x	x	x	geel 28	36
Verzorging	x	x			groen 18	37
Voelen			x		oranje 16	37
Vogelzang	x	x			groen 19	38
Voorjaarsbloemen	x	x			groen 20	38
Vruchten en zaden			x		oranje 17	39
Water	x	x			groen 21	39
Weer	x	x	x	x	geel 29	40
Wind	x	x	x	x	geel 30	40
Wonen I	x	x	x	x	geel 31	41
Wonen II	x	x	x	x	geel 32	41
Zintuigen	x	x	x	x	geel 33	42
Zomer		x			groen 22	42
Zon en schaduw	X	x			groen 23	43
Zwerfvuil I	x	x	x	x	geel 34	43
Zwerfvuil II	x	x	x	x	geel 35	44
Zwerfvuil III	x	x	x	x	geel 36	44
Zwerfvuil IV	x	x	x	x	geel 37	45
Zwerfvuil V	x	x	x	x	geel 38	45
Zwerfvuil VI	x	x	x	x	geel 39	46
Zwerfvuil VII	x	x	x	x	geel 40	46
Zwerfvuil VIII	x	x	x	x	geel 41	47
Zwerfvuil IX	x	x	x	x	geel 42	47
Zwerfvuil X	x	x	x	x	geel 43	48
Zwerfvuil XI	x	x	x	x	geel 44	48

www.denhaag.nl/jaarprogramma

Samenstelling

Gemeente Den Haag
Dienst Stadsbeheer
Archeologie & natuur- en milieueducatie
Prins Hendrikstraat 39
2518 HH Den Haag
milieueducatie.po@denhaag.nl

MEC Zuiderpark
Anna Polakweg 7
2533 SW Den Haag
(070) 353 29 96

MEC Kornoelje
Kornoeljestraat 117
2564 LP Den Haag
(070) 325 79 68

MEC Schildershoeve
Teniersplantsoen 83
2526 MS Den Haag
(070) 389 03 67

MEC Reigershof
Reigersbergenweg 280
2592 EZ Den Haag
(070) 353 33 49

@milieueducatie